

WEGWIJS

WAARDEREN VAN

IMMATERIEEL
ERFGOED

WERKPLAATS
IMMATERIEEL
ERFGOED

Inleiding	3
Woordenlijst	5
Basishouding	7
Werkvormen	7
1 Wie?	8
2 Wie nog?	9
3 Beschrijven – kenmerken en verbanden	10
4 Bevragen – open waarderingsvragen	11
5 Benaderen – waarderingsblikken	13
Verzamelen en verwerken	14
Ervaringen	18
Nawoord	27
Referenties / bibliografie	29

INLEIDING

Erfgoed is wat mensen als erfgoed erkennen. Vanouds namen (kunst)historici en professionele experts hierin het voortouw en konden – vanuit hun vakgebied en deskundigheid – bepaalde waarden toekennen aan gebouwen, voorwerpen, gewoontes, tradities ... Deze inschatting van erfgoedwaarden vormt vervolgens vaak een bepalende factor bij keuzes en beslissingen om specifieke erfgoedelementen al dan niet te bewaren, tentoon te stellen, enzovoort. Het toekennen en beschrijven van die erfgoedwaarden evolueerde de voorbije jaren echter sterk en wordt steeds vaker een participatief en transparant proces. Erfgoedwerkers proberen vandaag expliciet te verantwoorden waarom zij bepaalde waarden aan erfgoed toeschrijven en wat daarvan de gevolgen zijn. Daarbij wordt ook een bredere groep betrokkenen en publiek uitgenodigd tot inspraak en participatie.

Het participatief waarderen van verschillende erfgoedvormen wordt inmiddels door uiteenlopende erfgoedorganisaties verder verkend en ondersteund. Die verschillende erfgoedvormen vragen veelal om een aangepaste methode die inhaakt op de specifieke aard en context van het erfgoed in kwestie. Het waarderen van immaterieel erfgoed belicht hoe verschillende mensen allemaal op hun manier een relatie hebben met een bepaalde erfgoedpraktijk en nodigt uit om samen in gesprek te gaan over wat dit erfgoed voor hen betekent en waarom of hoe het voor hen waardevol is. Het eigenlijke doel is om een beter inzicht te krijgen in de waardering van het erfgoed, wat uiteindelijk helpt om de erfgoedpraktijk voort te zetten en te blijven borgen.

Bij immaterieel erfgoed in het bijzonder is het voortbestaan van het erfgoed altijd afhankelijk van de mensen die het beoefenen en blijven koesteren. Wanneer we immaterieel erfgoed waarderen, stellen we ons bijgevolg de vraag *waarom* de betrokkenen het erfgoed in kwestie *belangrijk en betekenisvol* vinden. Wat zijn hun beweegredenen om dit erfgoed te koesteren? Waarom willen we iets doorgeven aan de generaties van morgen? Deze vragen kunnen we zowel collectief als individueel beantwoorden, en de antwoorden zijn in elk geval divers. Waarderen is een proces dat vraagt om ontmoeting, reflectie en dialoog. Het is mensenwerk. Met aandacht voor een diversiteit aan betrokkenen willen we een veelheid en veelzijdigheid aan waarden vatten, die aan een erfgoedpraktijk toegekend worden. Op die manier krijgen we inzicht in de verschillende aspecten die samen de erfgoedpraktijk betekenis geven.

Het waarderen van immaterieel erfgoed vraagt een open blik en koestert de meerstemmigheid vanuit de visie dat deze meerstemmigheid meestal dichter aansluit bij de werkelijkheid dan één, vaststaande invulling. De waarderingsmethode die hiermee aan de slag gaat, vertrekt dan ook vanuit het vrijuit spreken en met een basishouding die voortvloeit uit het UNESCO-principe dat iedere gemeenschap, groep of elk individu zélf de waarde van hun erfgoedpraktijk moet kunnen bepalen, zonder waardeoordeel van buitenaf. Deze basishouding wijkt enigszins af van de gangbare waarderingskaders in de erfgoedsector, die eerder toegemeten zijn op roerend en onroerend erfgoed en waar vooraf bepaalde criteria wel een raamwerk bieden om erfgoed te waarderen.

1 “Each community, group or individual should assess the value of its own intangible cultural heritage and this intangible cultural heritage should not be subject to external judgments of value or worth.” (Ethical Principles for Safeguarding Intangible Cultural Heritage, UNESCO 2015).

De waarderingsmethode die hier voorgesteld wordt, kwam tot stand na een analyse van de reeds bestaande methodieken gebruikt voor andere vormen van erfgoed én het nodige veldwerk specifiek toegespitst op immaterieel erfgoed. We stelden vast dat mensen zich dikwijls spontaan en soms ook onbewust uitdrukken over de waarden en betekenis van hun erfgoed. Dit gebeurt niet alleen met woorden, maar ook met gebaren, emoties, klemtonen en stiltes. De uitdaging is om deze spontane uitingen te vatten en samen te brengen in een collectief waarderingsproces. Een dialoog verdiept het inzicht en begrip. Bovendien kan enkel een voldoende *gedragen* waardering echt bijdragen aan de veerkrachtige voortzetting en borging van de erfgoedpraktijk in kwestie. Een open blik op verschillende, potentiële betrokkenen staat dus voorop. Tegelijk erkennen we een grote diversiteit aan potentiële immaterieel-erfgoedpraktijken en streven we daarbij – ook met het waarden – inclusief te werken.

Maar hoe pak je zo'n waarderingsproces aan? Hoe breng je betrokkenen bijeen? Op welke manieren kan je het erfgoed beschrijven? Welke hulpmiddelen zijn er om na te denken over de verschillende waarden die mensen aan erfgoed geven? En hoe breng je orde in de veelheid aan mogelijke antwoorden? Daarmee helpt deze publicatie 'waarden van immaterieel erfgoed' je op weg, in verschillende stappen, die je zelf kan zetten in een volgorde en tempo aangepast aan het eigen traject.

Als houvast stellen we hierna eerst de *basishouding* voor, gevolgd door verschillende *werkvormen* waarmee een *waarderingstraject* op maat kan worden vorm gegeven. Waarden is steeds een proces maar kan, afhankelijk van de context, verschillende vormen aannemen. Alle werkvormen samen geven vorm aan een intensief waarderingstraject dat de nodige inzet vraagt. Als aparte onderdelen kunnen één of meerdere werkvormen bijvoorbeeld ook gebruikt worden om te verhelderen, verdiepen, verbreden en verbinden. Het zijn klemtonen die in de waardenstelling – als duidingstekst die de resultaten verwoordt – kunnen terugkomen.

Met het schrijven van een waardenstelling wordt een waarderingstraject afgerond en worden de resultaten gedeeld. Hoewel het een duidelijk eindpunt is van een dikwijls intensief traject blijft een waardenstelling altijd een momentopname die verwoordt wie, wat, wanneer waardevol vond en waarom. Zo biedt een waardenstelling niet alleen wenken om te borgen, maar is het ook een tijdsdocument en eventueel – vroeg of laat – een aanleiding om het waarden te hernemen.

De opbouw van deze publicatie laat toe om eigen sprongen te maken en op basis van de voorgestelde werkvormen zelf een methode samen te stellen. Deze publicatie wil kortom – steeds met een open blik – wegwijs en houvast bieden in het maatwerk dat waarden altijd is.

WOORDENLIJST

Immaterieel erfgoed

Erfgoed is wat mensen als erfgoed erkennen. Erfgoed is wat we meekregen én waardevol vinden om door te geven voor de toekomst. **Immaterieel (cultureel) erfgoed** zijn gewoontes, kennis en praktijken van vandaag, die mensen hebben mee gekregen en graag willen doorgeven voor de toekomst. Immaterieel erfgoed evolueert mee met de gemeenschappen, groepen en individuen die het beoefenen, beleven en zo ook laten voortbestaan. Immaterieel erfgoed gaat mee met de tijd, verandert en evolueert met ons mee.

Erfgoedgemeenschap

Immaterieel erfgoed doe je niet alleen. Of je nu in een vereniging zit of op jezelf werkt, immaterieel erfgoed leeft in groepen mensen. In erfgoedtermen spreken we over een **erfgoedgemeenschap**. Het zijn de mensen die immaterieel erfgoed doorgeven door het zelf te doen of mee te ondersteunen: beoefenaars, deelnemers, toeschouwers, publiek, vrijwilligers, organisatoren, enzovoort. Ze zetten samen de schouders onder het immaterieel erfgoed om het door te geven aan anderen en volgende generaties, omdat ze het waardevol vinden. Geen immaterieel erfgoed zonder mensen die er vandaag om geven en het willen doorgeven.

Betrokkenen

De erfgoedgemeenschap omvat vele verschillende soorten **betrokkenen**: van gepassioneerde sterkhouders tot nieuwsgierige omstaanders en soms ook erfgoedwerkers. De betrokkenen bestaan als gemeenschap, als groep(en) of als verschillende individuen en hebben allen een eigen, specifieke relatie met het erfgoed in kwestie. Deze breedte en diversiteit van betrokkenen is een voorwaarde voor een meerstemmig waarderingsproces.

Immaterieel-erfgoedpraktijk

Immaterieel erfgoed is erfgoed dat je actief beoefent, waar je aan deelneemt, waar je zelf in groeit en wat je verder doorgeeft. Dit actieve bezig zijn en beoefenen noemen we **de immaterieel-erfgoedpraktijk***. Naast het rechtstreeks bezig zijn met het immateriële erfgoed, omvat de immaterieel-erfgoedpraktijk ook het bewust zorgen voor de toekomst (borgen) van de erfgoedpraktijk zelf.

* hierna benoemd als praktijk

Borgen

Borgen betekent dat je immaterieel erfgoed een duurzame toekomst helpt te geven. Je onderneemt bewust actie om te zorgen dat mensen deze erfgoedpraktijk kennen en kunnen, en dat nieuwe generaties zin krijgen om mee te doen. Die erfgoedzorg kan je op verschillende manieren aanpakken, bijvoorbeeld door de praktijk goed te documenteren en het archief goed te bewaren,

door communicatie te voeren naar een breder publiek, of er meer over te leren door het erfgoed te onderzoeken, maar bovenal staat of valt het borgen van je erfgoed altijd met het betrekken en doorgeven aan nieuwe mensen.

Immaterieel erfgoed waarderen

Iedereen waardeert, weliswaar op verschillende manieren: via woorden, beelden of zelfs via onze lichaamstaal. Met het **waarderen van immaterieel erfgoed** zoeken we bewust naar de betekenis van een bepaalde immaterieel-erfgoedpraktijk. Het is een proces waarbij de erfgoedgemeenschap zelf aan het woord komt en zich, zonder waardeoordeel van buitenaf, moet kunnen uitdrukken over het belang van het erfgoed zoals de erfgoedgemeenschap het vandaag beleeft.

Waarden

Waarden benoemen waarom individuen, groepen of gemeenschappen bepaald immaterieel erfgoed waardevol en belangrijk vinden. Waarden bestaan in vele verschillende vormen en kunnen persoonlijk of collectief gedragen zijn. De invulling en betekenis van waarden verschilt naargelang wie er waar en wanneer waardeert. We erkennen de evenwaardigheid van waarden en zoeken naar een veelheid zonder vooraf bepaalde rangorde. Vanuit een dialoog rond die diverse waarden kan evenwel een draagvlak rond een aantal gedeelde waarden verkend en opgebouwd worden.

Betekenis

Betekenis ontstaat in het samenspel van verschillende waarden die door betrokkenen aan erfgoed toegekend worden. De betekenis is een specifiek verhaal dat vertelt waarom het erfgoed in kwestie belangrijk is, voor bepaalde mensen in een bepaalde context. De waarden die samen de betekenis vormen kunnen erg uiteenlopend zijn, waardoor de betekenis meestal een gelaagd verhaal is.

Waardenstelling

Een **waardenstelling** is het resultaat van een bewust waarderingsproces. Het is een korte, gedragen stand van zaken die aangeeft wie, wat en wanneer waardeerde. Het bevat de bevindingen en verwoordt waarom de betrokkenen het gewaardeerde erfgoed precies belangrijk vinden.

Een waardenstelling met een verscheidenheid aan – eventueel ook botsende – waarden is een hulp bij het borgen van immaterieel erfgoed. Een verkenning van de waarden die betrokkenen aan het erfgoed toekennen belicht immers meteen relevante aandachtspunten, sterktes en kansen. Zo is een waardenstelling niet enkel een beschrijving van de betekenis van het erfgoed maar ook een middel om het op een duurzame manier te laten voortbestaan en evolueren.

BASISHOUDING

Waarderen is mensenwerk. Het is een proces dat zich steeds laat kleuren door de context. Bij het waarderen van immaterieel erfgoed is belangrijk om betrokkenen de vrijheid te geven om zich persoonlijk uit te drukken over hun relatie met het erfgoed en de betekenis die zij er zelf aan toekennen. Deze basishouding belicht de fundamentele principes waarop een eigen, participatief, laagdrempelig en divers waarderingsproces gebouwd kan worden.

We erkennen de diversiteit aan immaterieel erfgoed en we erkennen dus de veelheid, veelzijdigheid en evenwaardigheid van waarden.

We erkennen de diversiteit aan erfgoedgemeenschappen en we erkennen dus de veelheid, veelzijdigheid en evenwaardigheid van stemmen.

We hanteren het principe dat elke betrokkene, ongeacht haar of zijn visie en achtergrond, zich over de waarde van immaterieel erfgoed moet kunnen uitdrukken, mits naleving van de eerste twee principes.

WERKVORMEN

De verschillende werkvormen die hieronder voorgesteld worden, vertrekken allemaal vanuit de **basishouding** maar leggen telkens een andere klemtoon. Indien je alle werkvormen doorloopt, zet je een intensief en verdiepend waarderingstraject op; terwijl bij een verkennend traject voor slechts één of meerdere werkvormen kan worden gekozen. Deze 'Wegwijs' laat het toe om op basis van specifieke noden een aangepast en eigen traject op te zetten.

De eerste werkvorm **1** **Wie?** & **2** **Wie nog?** helpt je op weg!

WERKVORMEN OVERZICHT

1 **Wie?**

2 **Wie nog?**

3 **Beschrijven**
kenmerken en verbanden

4 **Bevragen**
open waarderingvragen

5 **Benaderen**
Waarderingsblikken

1 WIE?

Wie neemt het initiatief voor deze waardering?

Deze werkvorm helpt je de eerste stappen in een waarderingsproces te zetten en brengt de aanleiding en initiatiefnemer(s) in beeld. Misschien ben je al langer of nog maar pas betrokken? Misschien werk je als erfgoedwerker of beoefen je de erfgoedpraktijk in jouw vrije tijd? Of beide? Misschien doe je dit alles alleen of met anderen? Iedereen die zich betrokken voelt bij een bepaalde erfgoedpraktijk kan een waardering opzetten. Maar waarderen doe je in elk geval niet alleen. Het is proces dat gedurende een welbepaalde tijd verschillende mensen in gesprek brengt over de betekenis van het gedeelde erfgoed. Bij de start van een waarderingsproces gaan we op zoek naar die gesprekspartners.

Wie neemt het initiatief? Wat is jouw relatie tot de erfgoedpraktijk?

Wat is de aanleiding? Waarom wil je deze erfgoedpraktijk waarderen?

Breng deze betrokkenen zo goed mogelijk in beeld en spreek ze aan.

Motiveer jouw initiatief vanuit de aanleiding die je voelt om met waarderen te starten.

Als initiatiefnemer ben je – alvast bij de start – de trekker die een mogelijke werkwijze voorstelt.

Wordt de erfgoedpraktijk gedragen door een erfgoedgemeenschap?

Door bepaalde lossere groepen en/of individuen?

Of een mengvormen van bovenstaande?

De werkwijze wordt mee bepaald door de aanleiding om te waarderen én de groepsvorm van de betrokkenen. Hieronder worden per groepsvorm een aantal noden benoemd die kunnen aansluiten op de aanleiding om te waarderen.

Erfgoedgemeenschap(pen) >> verdiepen, verbreden, verbinden

Lossere groepen >> verhelderen, verbinden

Individu(en) >> verhelderen, verbreden

Intensief of kennismakingstraject?

Een intensief waarderingstraject:

1 **Wie?** 2 **Wie nog?** 3 **Beschrijven** 4 **Bevragen** 5 **Benaderen**

Kennismakingstraject:

1 **Wie?** 3 **Beschrijven** 4 **Bevragen**

2 WIE NOG?

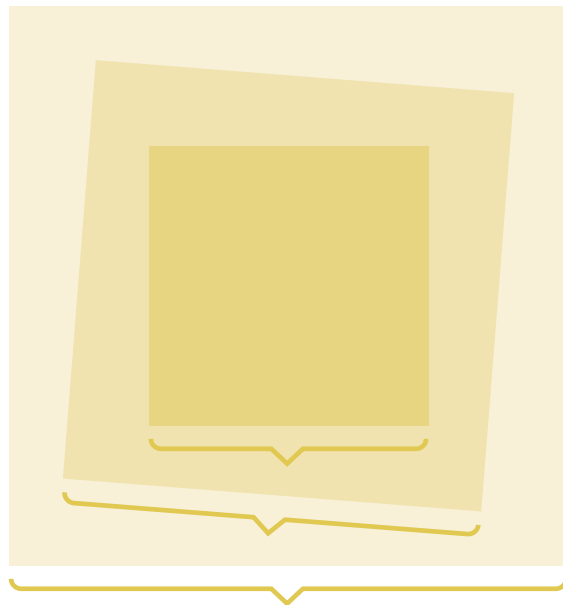
Wie kan óók mee waarderen?

Deze werkvorm daagt uit om na te gaan wie er bij de waardering ook mee kan spreken. Het kunnen mensen zijn die eerder aan de zijlijn staan, met enthousiasme of misschien juist met tegenzin, mensen die betrokken zijn of belang hebben zonder dat ze er zelf bijilstaan.

Rechtstreeks betrokkenen, die je als *usual suspects* zou kunnen herkennen, zijn vanuit hun actieve engagement uiteraard belangrijke deelnemers aan een participatief waarderingsproces. Om echter een meerstemmig spreken te ontwikkelen – wat het waarderen verrijkt – is het nodig om ook verder dan deze kernspelers te kijken. Vanuit de principes van immaterieel erfgoed, een levende erfgoedpraktijk, is het immers steeds cruciaal om de actieve beoefenaars die in het hart van de praktijk staan, in hun waarde te laten en een vorm van autonomie te behouden, naast ruimere groepen of cirkels van betrokkenen en een bredere benadering van belanghebbenden.

- Wie beoefent?
- Wie beslist?
- Wie woont bij?
- Wie moedigt aan?
- Wie bezoekt?
- Wie gebruikt?
- Wie heeft kennis?
- Wie kan het goed?
- Wie spreekt erover?
- Wie voelt zich aangesproken?

Deelnemer, toeschouwer, erfgenaam, meester, expert, beginner, sympathisant, activist, ondernemer, erfgoedwerker, maker, belangenbehartiger, mecenas, fanclub, publiek, voorbijganger ...

3

BESCHRIJVEN – kenmerken en verbanden

Waarover gaat het?

Omschrijving van de erfgoedpraktijk.

Deze werkvorm is gebouwd op het principe dat de omschrijving en waardering van immaterieel erfgoed via relaties tussen de betrokkenen en roerend, onroerend en immaterieel erfgoed gebeurt. De levende erfgoed*praktijk* wordt met andere woorden ook verkend door relevante voorwerpen, gebouwen en andere erfgoedvormen die voor deze praktijk een rol spelen te benoemen. Zo krijgen we een veelzijdig beeld van wat en wie er in de praktijk mee speelt en wordt ook een voorzet gegeven om het borgen van de erfgoedpraktijk te koppelen aan een integrale erfgoedzorg.

Overloop alle onderdelen van deze werkvorm. Je hoeft niet systematisch alle hulpvragen te beantwoorden maar ze helpen om de onderdelen veelzijdig te interpreteren. Het is een goede werkvorm voor een groepsgesprek. Luisteren naar elkaars antwoorden genereert immers meer ideeën en associaties.

Praktijk / activiteit

Wat houdt deze praktijk juist in? Wat gebeurt er allemaal?

Hoe ben je zelf betrokken bij deze praktijk?

Hoe bereid je je voor? Hoe geniet je na?

Wat doe je samen en wat doe je alleen?

Erfgoedgemeenschap / betrokkenen

Wie is er allemaal betrokken bij deze praktijk?

Welke mensen of groepen mensen zijn belangrijk voor deze praktijk?

Kennen de verschillende betrokkenen elkaar?

Wie is voortdurend in de weer?

Wie komt soms eens kijken?

Kennisvormen

Welke kennis heb je nodig bij deze praktijk?

Wat moet je kunnen om aan deze praktijk mee te doen?

Hoe leerde je dit kennen en kunnen?

Woorden

Gebruik je een eigen jargon, vaktaal, dialect, ...?

Welke woorden zijn typisch voor deze praktijk?

Tijd

Hoe speelt de tijd een rol bij deze praktijk?

Welke momenten in het jaar zijn bijzonder voor deze praktijk?

Wanneer ben je er zelf het meest mee bezig?

Voorwerpen

Welke voorwerpen spelen een rol bij deze praktijk?

Welke werktuigen heb je nodig?

Welke voorwerpen hebben een symbolische waarde?

Natuur

Hoe is deze praktijk verbonden met de natuur?

Hoe beïnvloeden de weersomstandigheden deze praktijk?

Welke planten en dieren spelen een rol?

Bouwwerken

Welke gebouwen of monumenten zijn aan deze praktijk verbonden?

Welke straten, pleinen of specifieke plekken spelen een rol?

Locatie

Op welke plek(ken) vindt deze praktijk plaats?

Welke streek of regio is kenmerkend voor deze praktijk?

Vindt deze praktijk plaats in een bepaalde omgeving of landschap?

Evolutie

Hoe is deze praktijk ooit ontstaan?

Welke veranderingen zijn er geweest doorheen de tijd?

Wat is er, binnen deze praktijk, vandaag anders dan vroeger?

Hoe kunnen mensen betrokken blijven bij deze praktijk?

4 BEVRAGEN - open waarderingsvragen

Deze werkvorm is makkelijk inzetbaar bij een diverse groep van betrokkenen omdat er geen specifieke voorkennis vereist wordt. Het zijn open vragen die uitnodigen tot een eigen beschouwing. Een persoonlijke verwoording levert ook vaker een genuanceerd beeld op. Soms leidt dit zelfs tot de ontdekking van 'nieuwe' of onderbelichte dimensies van waardering.

Spreken of schrijven?

De open waarderingsvragen kunnen vorm geven aan één of meerdere gesprekken, en kunnen zowel in groep als individueel gebeuren. Voel je vrij om uit de vragenlijst een eigen selectie te maken, maar kies zeker uit elk blok één of meerdere vragen.

Ook voor een schriftelijke vragenlijst zijn ze geschikt. Het voordeel hierbij is dat betrokkenen de vragen kunnen beantwoorden waar en wanneer het hen past.

Bij een erg grote of verspreide groep kan een schriftelijke vragenlijst een hulp zijn. De geschreven antwoorden zijn ook makkelijk(er) te verzamelen. De dynamiek die een gesprek voortstuwt en de interactie tussen mensen ontbreken hier echter. Individuele beschouwingen komen (nog) niet samen in een levendige dialoog. Bovendien drukken mensen zich tijdens het spreken voortdurend impliciet of meer expliciet uit over wat ze belangrijk of waardevol vinden in hun relatie met immaterieel erfgoed en doen ze dit niet alleen met woorden, maar ook via lichaamstaal en andere expressies.

TIP Wees tijdens gesprekken ook aandachtig voor lichaamstaal, emoties, gebaren, bewegingen, herhalingen en stiltes.

OPEN WAARDERINGSVRAGEN

Relaties en rollen

Hoe ben je bij deze erfgoedpraktijk betrokken?

Maak je deel uit van een bepaalde groep of erfgoedgemeenschap rond deze erfgoedpraktijk?

Staat deze erfgoedpraktijk open voor iedereen?

Worden bepaalde mensen niet betrokken of bereikt?

Belangrijke kenmerken

Waarmee is deze praktijk voor jou verbonden?

Welke middelen heb je nodig om deel te nemen aan deze erfgoedpraktijk?

Welk soort kennis deed je op door deze erfgoedpraktijk?

Welk soort *kunnen* leerde je door bezig te zijn met deze erfgoedpraktijk?

Hoe is deze praktijk veranderd doorheen de tijd? Wat vind je daarvan?

Vervult deze praktijk voor jou een bepaald nut?

Wil je met deze praktijk iets specifiek aantonen?

Aspecten van waarde

Waarom is deze erfgoedpraktijk belangrijk voor jou?

Waarom is deze erfgoedpraktijk belangrijk voor andere betrokkenen?

Waarom is deze erfgoedpraktijk belangrijk voor de bredere samenleving?

Welk gevoel geeft het jou om deze praktijk te beoefenen?

Wat vinden mensen die niet rechtstreeks betrokken zijn van deze erfgoedpraktijk?

Kan de erfgoedpraktijk de ervaring versterken van een zinvol leven?

Als deze erfgoedpraktijk verdwijnt, wat gaat er dan verloren?

Richting borgen

Zijn er bepaalde elementen die begrip bevorderen in de samenleving?

Als er iets aan deze erfgoedpraktijk zeker behouden moet blijven, wat zou dat zijn?

Waarom is het belangrijk deze erfgoedpraktijk verder te zetten?

Hoe stimuleert de erfgoedpraktijk uitwisseling tussen mensen?

Wat zou je graag nog extra bijleren in verband met deze erfgoedpraktijk?

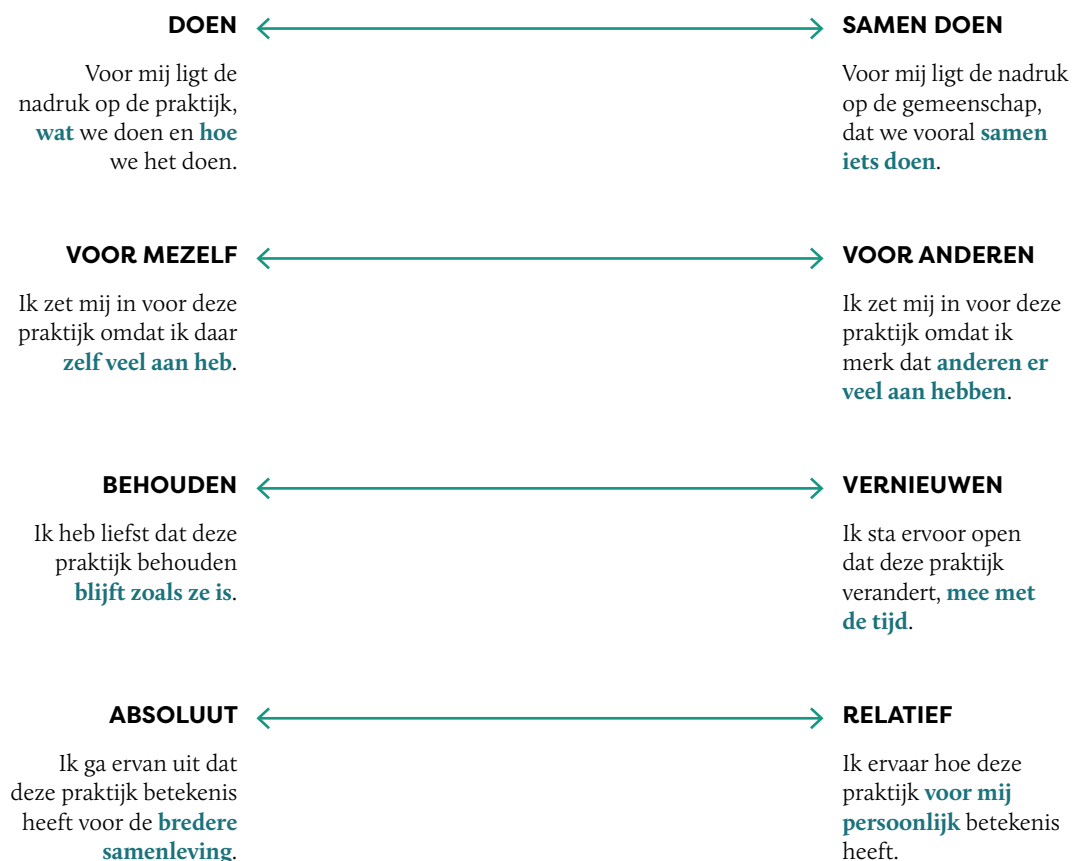
Hoe zou jij deze praktijk verder laten veranderen in de toekomst?

5

BENADEREN - waarderingsblikken

Deze werkvorm toont acht verschillende benaderingen die bij het waarden ingenomen kunnen worden. Deze benaderingen worden per twee tegenover elkaar geplaatst. Enerzijds nodigen ze uit tot een zekere (zelf)reflectie. Anderzijds bieden ze als geheel een overzicht van de verschillende aangenomen houdingen en klemtonen binnen een erfgoedgemeenschap of groep.

Als individuele oefening kunnen de waarderingsblikken schriftelijk bevestigd worden. Hiervoor kun je gebruik maken van onderstaand schema. Deelnemers markeren dan individueel hun positie. De verschillende schema's kun je nadien samenleggen om een beeld te krijgen van alle ingenomen posities. Door de oefening individueel en eventueel ook anoniem te doen, worden deelnemers echt uitgenodigd een *eigen* invulling te geven. De oefening kan eventueel ook in groep gebeuren. Iedereen vult dan de eigen positie in op één gedeeld schema, op een (groot) papier of door bijvoorbeeld volgens het schema een positie in te nemen in de fysieke ruimte.

VERZAMELEN EN VERWERKEN

Een waardering doorlopen is een leerproces. De informatie en kennis die de waardering ondersteunen, probeer je tijdig te verzamelen in één overzicht. Waarderen is bij uitstek een transparant proces. Daar hoort ook een verslag bij dat het waarderingsproces beschrijft en blijvend vindbaar en bruikbaar is. Zo vormt het ook altijd een tijdsdocument dat de omgang met erfgoed op een welbepaald tijdstip documenteert. De resultaten van een waarderingsproces zijn altijd een momentopname, en kunnen evengoed een aanleiding zijn om vroeg of laat het waarderen te hernemen.

Verslag

Wie nam het initiatief?

Waarom waarderen? Wat is de aanleiding?

Wat waarderen? Korte omschrijving van de immaterieel-erfgoedpraktijk.

Wie was betrokken? Wie had welke rol? En eventuele contactgegevens.

Praktische informatie

(datum / plaats)

(deelnemers)

Inhoudelijk

Wat werd er besproken? Wat zijn de conclusies?

Welke methode werd gebruikt? Hoe is dat verlopen?

Algemene conclusies en mogelijke aanbevelingen.

- > Verzamel alle audiovisueel materiaal en ga finaal na of je de nodige goedkeuringen hebt om dit materiaal ook te gebruiken. Hou ook tekeningen, schetsen, plannen of schema's, ... bij die naar aanleiding van het waarderen gemaakt werden.
- > Waak over het evenwicht tussen een transparant proces en de privacy van de individuele deelnemers. Het is nuttig om een onderscheid te maken tussen een document voor publicatie en een meer gedetailleerd document voor intern gebruik waar bijvoorbeeld volledige namen en zelfs contactgegevens terug te vinden zijn.

Waardenstelling

Wat

Een **waardenstelling** is een korte, heldere tekst die de bevindingen uit een voorafgaand waarderingsproces samenvat. De tekst geeft aan **wie, wat en wanneer** en bevat dus een beschrijving van het erfgoed in kwestie en de betrokken partijen. De waarden en betekenis die deze betrokkenen aan het erfgoed toekennen worden benoemd. Een waardenstelling werkt als een verhaal dat verwoordt **waarom** de betrokkenen het gewaardeerde erfgoed precies belangrijk vinden. Dit verhaal blijft evolueren doorheen de tijd. Een waardenstelling is een momentopname en kan aanleiding geven om opnieuw te gaan waarderen wanneer dat nodig blijkt. Immaterieel erfgoed evolueert immers mee met de mensen die het erfgoed borgen.

Waarom

Een waardenstelling verwoordt waarom betrokkenen bepaald erfgoed belangrijk vinden. Het rondt een waarderingsproces af en biedt **inzicht**. Dit inzicht is nuttig voor betrokken partijen maar kan via een waardenstelling ook makkelijk gedeeld worden met een breed publiek. Het geeft zo niet alleen meer zichtbaarheid aan de erfgoedpraktijk maar kan ook een **dialogoog** op gang brengen.

Een waardenstelling met een verscheidenheid aan – eventueel ook conflicterende – waarden is een hulp bij het borgen van immaterieel erfgoed. Een verkenning van de waarden die betrokkenen aan het erfgoed toekennen, belicht immers meteen relevante **aandachtspunten, sterktes en kansen**. Zo is een waardenstelling niet enkel een **beschrijving van de betekenis** van het erfgoed maar ook een middel bij het op een duurzame manier te laten voortbestaan en evolueren.

Een mogelijke aanbeveling kan zijn dat er meer onderzoek, meer diverse betrokkenen, meer middelen of meer tijd nodig is. In dat geval vat een waardenstelling de huidige stand van zaken samen en nodigt het uit om deze voorwaarden te vervullen en het waarderen te hervatten.

Hoe

Overleg met de betrokkenen wie het schrijven van de waardenstelling trekt. Het schrijven gebeurt best door één iemand of een duo. In aanloop naar het schrijven maak je eerst een analyse van de verzamelde informatie probeer je tot een samenvatting te komen. Hier besteed je specifieke aandacht aan de omschrijving van het erfgoed én aan de aspecten van waarde die doorheen het waarderingsproces naar boven kwamen. Het analyseren van alle materiaal vraagt veel inzet. Misschien was het waarderingsproces intensief en moet alles wat bezinken. Stel deze stap echter niet te lang uit, nu alle verzamelde informatie nog actueel is en vers in het geheugen zit.

Indien je bij de waardering gebruik maakte van verschillende werkvormen '**het beschrijven – kenmerken en verbanden**', '**de waarderingsvragen**' of '**waarderingsblikken**', kun je daar in de waardenstelling ook naar verwijzen. Hieronder vind je een sjabloon die het structureren en schrijven van een waardenstelling makkelijker maakt. Daarbij komen enkele vaste elementen terug zoals de auteur(s), de betrokkenen bij de waardering, een tijdsaanduiding en uiteraard de omschrijving van de gewaardeerde praktijk.

Eens de waardenstelling opgesteld is wordt ze nagelezen – indien nodig aangevuld of herwerkt – en goedgekeurd door de betrokkenen bij de waardering. Dit nalezen kan digitaal gebeuren, maar is ook een goede aanleiding voor een slotbijeenkomst. Het maakt het aanvullen en opnieuw laten goedkeuren meer dynamisch en administratief minder omslachtig. Duid daarbij wel dat het doel is om de waardering af te ronden. De kans bestaat immers dat men van vooraf zou herbeginnen, zonder eerst de opgedane inzichten samen te vatten. Een afgewerkte waardenstelling is een kroon op het gedane werk.

Waardenstelling / _____ (datum)

Waardenstelling opgesteld door _____ (auteur(s))

Nagelezen en goedgekeurd door _____ (betrokkenen bij de waardering)

Wie er is allemaal betrokken? Hoe benoemen de betrokkenen deze praktijk?

1

Wie

2

Wie nog?

Hoe wordt deze praktijk beschreven? Welke elementen spelen een rol?

3

Beschrijven - kenmerken en verbanden

4

Bevragen - open waarderingsvragen > belangrijke kenmerken

Waarom vinden betrokkenen deze praktijk waardevol? Welke waarden worden er vermeld? Wat is belangrijk? Waar wordt een nadruk op gelegd?

4

Bevragen - open waarderingsvragen

Is iedereen eensgezind? Welke verschillende perspectieven zijn er? Is er onenigheid?

4

Bevragen - open waarderingsvragen

5

Benaderen - waarderingsblikken

ERVARINGEN

Hieronder worden drie verschillende waarderingsprocessen geschetst. Het zijn ervaringen uit de praktijk die als proeftuin het ontwikkelen van de hierboven voorgestelde methode mee vormgaven. Het initiatief om een waarderingsproces op te zetten kwam dus in eerste instantie vanuit het pilootproject 'waarderen van immaterieel erfgoed' (Werkplaats immaterieel erfgoed). Het partnernetwerk hielp om erfgoedpraktijken en erfgoedgemeenschappen te vinden die ook zelf een behoefte kenden om erfgoedwaarden te verkennen. In vogelvlucht worden hieronder enkele van deze waarderingsprocessen beschreven, met aandacht voor de gebruikte werkvormen en de uiteindelijke resultaten.

Klompencultuur in Vlaanderen

Aanleiding en waarderingsproces

De Klompencultuur in Vlaanderen wordt sinds 2017 erkend als immaterieel erfgoed op de officiële Inventaris Vlaanderen. Er bestaat een actieve erfgoedgemeenschap die deze praktijk vandaag borgt. Het is een erfgoedpraktijk die ondanks het enthousiasme van de betrokkenen ook eigen uitdagingen kent. Klompencultuur wordt dikwijls als folklore bestempeld. Vanuit een nostalgische verzuchting wordt voorbijgegaan aan de hedendaagse mogelijkheden zoals een meer gelaagde beleving van het verleden en duurzame toepassingen voor de toekomst.

In dit waarderingstraject werden alle werkvormen gebruikt. Het is een voorbeeld van een meer intensief traject met een langere looptijd. Gedurende één jaar werden verschillende groeps- en individuele gesprekken opgezet. Er werd ook gebruik gemaakt van participerende observatie, bijvoorbeeld tijdens lessen klompenmakerij. Deze ervaring hielp de trekkers om verdiepend te werken tijdens de gesprekken. Er werd audiovisueel materiaal verzameld, dat bewaard wordt door erfgoedorganisatie ETWIE en waar ook de erfgoedgemeenschap zelf verder mee kan werken.

Werkvormen

- 1 **Wie?**
- 2 **Wie nog?**
- 3 **Beschrijven** – kenmerken en verbanden
- 4 **Bevragen** – open waarderingsvragen
- 5 **Benaderen** – waarderingsblikken

De inzichten uit het waarderingstraject werden gebundeld in een waardenstelling die aangevuld en goedgekeurd werd door de betrokkenen bij de waardering. Het is een tekst die vertelt waarom men vandaag nog klompen maakt en pleit voor een (her)waardering van dit bijzondere ambacht. Als resultaat van een meerstemmig traject bevat deze waardenstelling wenken om gericht te borgen. Ook een element op de Inventaris Vlaanderen blijft immers natuurlijk evolueren.

Waardenstelling 'De klompencultuur in Vlaanderen'

WAARDERINGSTRAJECT 2019

Waardenstelling opgesteld door Clara Vankerschaver,
Werkplaats immaterieel erfgoed

Nagelezen en goedgekeurd door de betrokkenen bij de waardering Leden van het Klompenforum, vertegenwoordigers van ETWIE, het MOT, Erfgoedcel k.ERF, Openluchtmuseum Bokrijk, Klompenmuseum Den Eik, Heemkundige Kring 't Smiske & vwz De Klomp De Klinge.

In Vlaanderen vinden we vandaag nog een aantal gepassioneerde klompenmakers. Zij beoefenen een ambacht dat ooit alomtegenwoordig was. Klompen waren eeuwenlang hét schoeisel bij uitstek voor een brede laag van de landelijke bevolking. Elke stad of dorp had wel één of meerdere klompenmakers. Houten schoeisel komt al heel vroeg voor, een typisch model is de p(l)atijn of trip halverwege de 15de eeuw en vaak afgebeeld op schilderijen van o.a. Filips de Goede. Ook J. Bosch en Breughel de Oude schilderen in het begin van de 17de eeuw geregeld klompen. De klompenmakerij kende een hoogtepunt in de late 19de eeuw en de eerste helft van de 20ste eeuw. In Vlaanderen zijn het Waasland, Meetjesland en de Antwerpse Kempen historisch belangrijke regio's voor de klompenmakerij.

Aanvankelijk werden klompen – of *klonen, blokken, hollen, kloefen en kloenken* – volledig met de hand gekapt. Het ambacht van de klompenmaker omvatte diverse aspecten en het werk begon al bij de keuze van het hout en het vellen of rooien van de bomen, het *klatten* of *sleunen*. Een klompenmaker kon zo het proces van grondstof tot eindresultaat in eigen handen nemen. Om de productie echter te versnellen, werd het maakproces soms in verschillende stappen onderverdeeld en door verschillende makers uitgevoerd. Dit gebeurde bijvoorbeeld in het Waasland waar het klompenmaken in drie specialismen verdeeld was: het *kappen, snijden* en *heulen*. Vanaf de jaren 1930 werd het klompenmaken gemechaniseerd. Gespecialiseerde machines konden het handwerk deels overnemen en de productiviteit verder verhogen. Deze machines maakten gebruik van handgemaakte mallen die mechanisch gekopieerd werden in een ruw blok hout. Ook het uitboren of *heulen* kon nu machinaal gebeuren en ook daarvoor werd een mal gebruikt. Het beoordelen van het hout, het maken van de mallen – voor elk model en elke maat een andere – en het afstellen en bedienen van de machines bleef een ambachtelijk werk.

De betrokkenen die de *Klompencultuur in Vlaanderen* vandaag waarderen, vervullen verschillende rollen. Het zijn actieve klompenmakers, beheerders van klompenerfgoed, erfgoedwerkers en leden van een heemkundige kring of folkloregroep. Bijna allemaal komen ze uit streken waar de klompennijverheid ooit bloeide, zoals het Waasland en de Antwerpse Kempen. De partners van de klompengemeenschap zijn verenigd in het Klompenforum en komen onder coördinatie van ETWIE samen. Ze zetten zich in om de immaterieel-erfgoedpraktijk van het klompenmaken te borgen en de waardering van het klompenerfgoed te ondersteunen. De grootschalige productie van klompen in België bestaat niet meer, maar er zijn wel nog enkele vaardige klompenmakers en enthousiastelingen die het erfgoed levend houden, met wortels in het verleden én oog voor de toekomst.

Wat de betrokkenen bij deze waardering verbindt is de liefde voor het ambacht. De handmatige technieken en het gebruik van specifieke werktuigen, de materialenkennis en het gevoel voor hout zijn elementen die door alle betrokkenen gewaardeerd worden. Het maken van klompen schept een bepaalde sfeer en verwijst naar vroeger maar heeft ook in het nu een waarde. Het werken met hout spreekt de zintuigen aan en geeft een fysieke voldoening. Het toont bovendien

een creatieproces van begin tot einde. Op ambachtenmarkten en bij demonstraties ervaren de klompenmakers hoe het aanschouwelijke handwerk toeschouwers verwondert en pleziert. Door het handwerk kunnen we volgen hoe een boom gaandeweg verandert in een bruikbaar voorwerp. Zo kunnen we ook begrijpen hoe machines bepaalde handelingen konden overnemen. Dat geeft ons inzicht in hoe iets gemaakt wordt.

De link met het verleden is voor alle betrokkenen op één of meerdere manieren belangrijk. Als ambacht leert het ons de werkwijzen van vroeger kennen. Sam Mondelaers, de laatste Belgische klompenmaker die ooit professioneel de stiel beoefende, overleed in 2018. Met hem verdween een generatie die ooit zoveel kennis en kunde bezat. Het willen bewaren van die kennis en kunde is voor vele betrokkenen vandaag een belangrijke drijfveer. Hoe werd iets vroeger gedaan? Waarom werd dat zo gedaan? Het MOT – Museum voor Oudere Technieken conserveert een collectie klompenmakerswerktuigen, maar helpt ook de kennis borgen om deze werktuigen te gebruiken. Bepaalde aspecten, zoals de specifieke kennis en gevoel voor hout en het kundig slijpen van de messen en afstellen van de machines, zijn immers ook relevant voor andere ambachten en houtbewerkingstechnieken.

Genealogie en heemkunde geven evengoed vorm aan dit verhaal. Een persoonlijke familiegeschiedenis, waarin klompenmakers voorkwamen, motiveert een huidige klompenmaker om deze traditie verder te zetten. Ook de zoon en schoondochter van de laatste klompenmaker van wel- eer beoefenen vandaag gedreven het klompenmakersambacht. Gesterkt door deze persoonlijke achtergrond, vinden deze makers het belangrijk om de ervaringen ook met anderen te delen. Ook in streekgeschiedenis speelt de klomp een rol. Verschillende landelijke en heemkundige musea hebben klompen in hun collectie, als verwijzing naar lokale streekdracht, ambacht of nijverheid. Bij folkloregroep De Klomp De Klinge (De Klinge), heemkundemuseum 't Smiske (Rijmenam) en klompenmuseum Den Eik (Laakdal) is het klompenmaken deel van de werking. Het Openlucht- museum Bokrijk heeft een collectie klompenmakerswerktuigen en klompenparen, huisvest een rookkot en een klompenmakersatelier en heeft de voorbije jaren ingezet op het demonstreren van het ambacht van het klompenmaken en het borgen van dit traditioneel vakmanschap en de ontsluiting ervan. Verschillende klompenmakers nemen ook regelmatig deel aan ambachten- markten en vinden zo een dankbaar platform voor hun praktijk.

Er bestaat een zeer grote diversiteit aan modellen en versieringen, die kenmerkend zijn voor de streek, de maker, en het type activiteit waarbij ze gedragen werden. Zo vertelt elke klomp een eigen verhaal. Die diversiteit vinden de betrokkenen bijzonder en het bewaren waard. Bij erf- goedsite Klingspoor wordt die verscheidenheid tentoongesteld en zien we klompen van over de hele wereld. Daar wordt sinds 2019 een opleiding klompenmaken georganiseerd vanuit de visie dat wie vandaag klompenmaker wil zijn kennis en kunde nodig heeft om verschillende types te maken. In tegenstelling tot Nederland kiest men er in Vlaanderen voor om de diversiteit aan types te blijven koesteren en niet met een standaardmodel te werken.

De betrokkenen zijn het eens om een klomp te definiëren als schoeisel met een houten zool. Deze definitie impliceert ook een openheid naar eventuele hedendaagse en toekomstige model- len. Daar ligt meteen ook een grote uitdaging. Het dragen van klompen was nog niet zo heel lang geleden ingebed in het dagelijkse leven. Nu zijn er echter quasi geen klompendragers meer en zonder dragers heeft het maken weinig nut. Dit wordt door bijna alle betrokkenen zo ervaren. Bij specifieke activiteiten, zoals het zeisen en het leggen van kasseien, kunnen klompen ook vandaag hun nut bewijzen. Het is veilig en duurzaam schoeisel, niet enkel folklore. Om com- fortabel op klompen te kunnen lopen is het belangrijk de juiste maat en pasvorm te hebben.

Bij Klompenmuseum Den Eik kunnen bezoekers een passend paar lenen en op een klompenpad ervaren hoe het voelt om over verschillende ondergronden te stappen. Deze beleving heeft al meermaals vooroordelen over het draagcomfort kunnen wegnemen.

Ook een veranderende mode of eventueel artistieke toepassingen worden door enkele betrokkenen toegejuicht. Houten klompen zijn immers een duurzaam alternatief voor kunststoffen (tuin)schoeisel. Daarmee komen ze tegemoet aan de actuele zoektocht van steeds meer mensen naar verantwoorde en duurzame producten. Het maken én dragen van klompen gaat op die manier samen met respect en aandacht voor het lokale, het ambachtelijke en het natuurlijke.

De klompencultuur in Vlaanderen kent een rijke geschiedenis die zich nog steeds laat lezen in diverse collecties, historische bronnen en in een *levend ambacht*. De gemeenschappen, groepen en individuen die het klompenerfgoed koesteren, gaan, trots op het verleden, de toekomst tegemoet. De verbinding die er vandaag tussen de verschillende betrokkenen is, sterkt de borging van dit ooit alomtegenwoordige en toch zo bijzondere erfgoed.

Klompemuseum Den Eik, Laakdal

Les klompenmaken bij De Klomp De Klinge vzw

Klompemakerij bij neemkring 't Smiske

Foto's op deze pagina © Werkplaats Immaterieel Erfgoed

Fanfarecultuur

Aanleiding en waarderingsproces

Dit waarderingstraject haakte in op de voorbereidingen voor een aanvraag tot erkenning van de fanfarecultuur als immaterieel erfgoed op de Inventaris Vlaanderen. Het gehele traject werd getrokken door VLAMO en CEMPER, Centrum voor Muziek- en Podiumerfgoed. Het waarderingstraject, ondersteund door Werkplaats immaterieel erfgoed, kaderde binnen de ruimere opzet van de aanvraag tot erkenning. De samenwerking van de verschillende organisaties maakte het mogelijk een breed netwerk muzikanten en belanghebbenden te bereiken. Een online enquête, waar ruim driehonderd mensen op ingingen, diende als brede bevraging. Daarnaast werden per provincie rondetafelgesprekken georganiseerd die verdiepend werkten en waar ook de resultaten van de enquête besproken werden.

Op het aanvraagformulier voor de Inventaris Vlaanderen wordt concreet de volgende vraag gesteld: “Welke betekenis heeft dit erfgoed? Beschrijf waarom het voor u vandaag de dag zo waardevol is.” De enquête kon bij een grote groep betrokkenen bevragen welke waarden en betekenis zij vinden in de fanfarecultuur, aan de hand van een beperkte set open waarderingsvragen. Omdat het om een schriftelijke bevraging werd het aantal vragen beperkt: de deelnemers konden allen individueel een eigen antwoord formuleren, lang of kort, zoals het hen paste.

- Waarom is de fanfarecultuur belangrijk voor u?
- Waarom is de fanfarecultuur belangrijk voor de samenleving?
- Als er iets aan de fanfarecultuur zeker behouden moet blijven, wat zou dat zijn?
> *Schrijf drie dingen op die voor u belangrijk zijn.*
- Wat vinden mensen die niet rechtstreeks betrokken zijn, volgens u, van de fanfarecultuur.

Werkvormen

1 **Wie?**

2 **Wie nog?**

4 **Bevragen** – open waarderingsvragen tijdens groepsgesprekken

4 **Bevragen** – open waarderingsvragen via individuele vragenlijst

De enquête werd verwerkt door betrokken erfgoedwerkers en de bevindingen werden gevat in een uitgebreid rapport. De grote hoeveelheid deelnemers maakte van het verwerken een rijk maar tijdsintensief proces. De verschillende rondetafelgesprekken, met diverse betrokkenen, gingen verder in op de resultaten van de enquête en dienden op hun beurt om een gedragen aanvraag tot erkenning op de Inventaris Vlaanderen in te dienen. Inmiddels is de *Fanfarecultuur* ook officieel erkend. Het samenspel van betrokken organisaties én verschillende erfgoedgemeenschappen – de vele fanfares – konden een brede deelname verzekeren. De vele persoonlijke én gedeelde waarden zijn terug te vinden in de verzamelde, geschreven getuigenissen en samengevat in het rapport. Op het platform www.immaterieelerfgoed.be kun je hier verder over lezen.

© Gerbrand Van Uytvanck

KF De Moedige Vlamingen Lokeren-Heiende

Voor de klankkleur, zijn eigenheid.

Een typische orkestvorm voor België en Nederland die erbuiten nauwelijks te vinden is.

Het is een uitlaatklep voor zeer veel muzikanten. Van zeer hoog tot zeer laag niveau. In tegentelling tot harmonieorkesten is het niet zo dat groter bijna altijd beter is. Met een bescheiden aantal muzikanten kan je zeer mooie muziek brengen. Bovendien is het een groepsactiviteit die je kan doen van 8 tot 100 jaar. Dit in tegenstelling tot (ploeg)sporten. Ook het sociale gebeuren er rond geeft een fantastisch opvangnet met veel vrienden. Je komt met mensen in contact uit andere lagen van de bevolking, van CEO's tot bandwerkers, van landbouwers tot bouwvakkers. Van linksen tot rechtsen. En die achtergrond valt volledig weg als we samen kunnen musiceren.

© Lodewijk Deleu

KF de Verbroedering van Zandvliet

Ik ben als jonge muzikant begonnen bij de fanfare en heb daar veel geleerd. Het samenspelen met jonge en oudere muzikanten is iets dat mij geïnspireerd heeft voor de rest van mijn leven.

Ambachtelijk koffiebranden

Aanleiding en waarderingproces

Na water en thee is koffie de meest gedronken drank ter wereld. Vele culturen maken en drinken koffie op een typische manier en houden er diverse gewoontes en tradities op na. Ook de weg die de koffieboon aflegt, wordt gekenmerkt door specifieke kennis en vakmanschap. Het project *Koffiestories* werd opgezet door erfgoedorganisatie CAG, Centrum voor Agrarische Geschiedenis, en wil gemeenschappen en organisaties sensibiliseren en inspireren rond diverse vormen van koffie-erfgoed. Het borgen van immaterieel erfgoed kreeg binnen dit project bijzondere aandacht. Een waarderingstraject i.s.m. Werkplaats immaterieel erfgoed, hielp om een beter inzicht te krijgen in het bijzondere vakmanschap van het koffiebranden. Alle koffiebranders in België werden in kaart gebracht en uitgenodigd om mee te doen. Er waren echter slechts enkele professionele branders die hiervoor tijd konden maken. Een brede bevraging was dit dus niet maar met een beperkt aantal deelnemers was het wel mogelijk om de waardering als verdiepend groepsgesprek te laten plaatsvinden. We kozen daarvoor een inspirerende locatie, de Plantentuin Meise, en warmden op met een rondleiding door een botanicus met speciale aandacht voor koffieplanten.

Werkvormen

▼ Wie?

3 Beschrijven – kenmerken en verbanden

4 Bevragen – open waarderingvragen

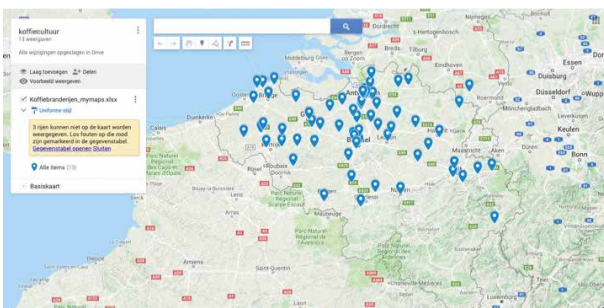
Hoewel de waarderingssessie slechts uit een kleine groep bestond, konden enkele duidelijke conclusies getrokken worden. Volgens deze ambachtelijke branders was datgene wat het vakmanschap van de koffiebrander typeert, de diversiteit van brander tot brander. Ze hebben elk hun eigen kennis, expertise en persoonlijke toets. Toch mag het duidelijk zijn dat bij iedere brander de smaak centraal staat. Het streefdoel is goede koffie en dat op basis van feedback van de klant. Natuurlijk is smaak ook bij industriële branders belangrijk, maar daar wordt, volgens de groep, veel meer naar een consistente smaak gestreefd – waar een kleine brander vaker durft experimenteren. Toch concludeert de groep dat de essentie van het ambacht, zowel bij de kleine brander, als de industriële, hetzelfde gebleven is, en dat ook al decennialang. Koffiebranden blijft Kunst met een grote K, nieuwe technologieën doen hier geen afbreuk aan, maar maken het brandproces gewoonweg beter stuurbaar. (uit rapport *Koffiestories*, CAG – Centrum voor Agrarische Geschiedenis)

Bekijk de tentoonstelling *Koffiestories* ook online via www.koffiestories.be

Deze groep bestaat uit allemaal ambachtelijke branders, we onderscheiden ons door unieke mélanges en trager branden, tot in de kern, terwijl het industriële branden sneller en harder gaat, en zo een minder uitgesproken aroma geeft.

Als ambachtsman weet je in welke smaakregio je zit in België en daar speel je op in. Die diversiteit heb je in veel landen niet.

Als je een gewone groene koffieboon neemt, heb je geen smaak. Je hebt het proces van het koffiebranden nodig om die natuurlijke aroma's en oliën te doen ontwikkelen. Dat zogenaamde 'karamelliseren' kan je op verschillende manieren doen: daarin onderscheid je het ambacht en het industriële.

Foto's op deze pagina © Werkplaats Immaterieel Erfgoed

Koffieboon - Plantentuin van Meise

Rondleiding in de Plantentuin van Meise

NAWOORD

Waarderen is mensenwerk. Het is bewust worden in dialoog met anderen, vanuit een gedeelde interesse en bezigheid. Een onvoorspelbaar proces dat steeds anders is en waarbij onvoorziene inzichten nieuwe kansen bieden. Met deze publicatie willen wij voor deze soms fragiele processen een stabiel kader bieden, met concrete werkvormen die het mogelijk maken ook meerstemmigheid te koesteren.

Immaterieel erfgoed in volle diversiteit belichten en ondersteunen, zien wij bij Werkplaats immaterieel erfgoed als onze kerntaak. Via het pilootproject 'waarderen van immaterieel erfgoed' (2017-2019) focussten we op de problematiek van verbreding en diversiteit, met een directe inzetbaarheid voor beleids- en praktijkontwikkelingen rond immaterieel cultureel erfgoed: een op til zijnde actualisering van de aanvraagprocedure voor de Inventaris Vlaanderen in 2018-2019, aanpassingen aan het platform immaterieelerfgoed.be 2018, toeleiding, sensibilisering en informatie op maat van diverse doelgroepen, etc.

De waarderingsmethodiek zoals we ze in deze publicatie voorstellen, heeft al een eigen weg afgelegd. Het ontbreken van een bestaande waarderingsmethodiek voor immaterieel erfgoed bij de start in 2017 was immers zowel een gemis als een uitgelezen kans om stap voor stap en vanuit een gedragen visie het werk vorm te geven. De basishouding voor het waarderen van immaterieel erfgoed die de Werkplaats immaterieel erfgoed met Rob Herreman vormgaf, brengt een brede blik op immaterieel erfgoed in rechtstreeks verband met ethische principes die UNESCO naar voren brengt omtrent waarden en waardeoordeel. Daarop voort bouwend en via praktijkonderzoek in 2018-2019 werden vervolgens concrete werkvormen gezocht en uitgetoetst in de erfgoedpraktijk. Hiervoor ging Clara Vankerschaver aan de slag in wisselwerking met erfgoedgemeenschappen en partnerorganisaties in de erfgoedsector die vanuit praktijktrajecten méé dit onderzoek schraagden.

We willen graag iedereen die met het waarderen van immaterieel erfgoed aan de slag wil – van expert tot nieuweling – op weg helpen:

- Deze publicatie stelt hiertoe zowel de werkvormen voor als een neerslag van de opgedane ervaringen tijdens het praktijkonderzoek rond waarderen van immaterieel erfgoed. De publicatie biedt overzicht en houvast, maar geeft tevens aanleiding voor het stellen van bijkomende vragen en uitdagingen eens men in de eigen context expliciet met waarderen begint.
- Om verder tegemoet te komen aan de verschillende en specifieke noden die een waarderingsvraag kunnen kenmerken, wordt waarderen ook actief in de kennisdeling en het vormingsaanbod van Werkplaats immaterieel erfgoed ingebed.

Sinds we in 2017 de prille exploratie van het waarden van immaterieel erfgoed lanceerden, zijn processen rond waarden van erfgoed op meerdere manieren verankerd geworden in het beleid en het werkveld rond cultureel erfgoed. De werkvormen uit dit waarderingstraject vormen daarbij een welgekomen handreiking: zo wordt bij een aanvraag voor erkenning op de Inventaris Vlaanderen van het immaterieel erfgoed de vraag naar de betekenis van het immaterieel erfgoed voor de betrokkenen gesteld; en cultureel-erfgoedorganisaties in Vlaanderen werken vandaag vanuit een gedeeld beleidskader via de verschillende functies, waar ‘waarden’ één van de taken en processen van erfgoedzorg uitmaakt.

Waarderingsprocessen zijn kortom in enkele jaren tijd zowat geëvolueerd tot ‘vaste waarde’ in de cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen. Met de verkenning naar het waarden van immaterieel erfgoed schreef dit traject zich in binnen die ruimere ontwikkelingen en netwerken, en leggen we ook graag zoveel mogelijk verbindingen. Omgekeerd evolueerde de Toolbox Waarden, die steunpunt FARO vanaf 2017 uitbouwde via de brede scope aan pilootprojecten in het erfgoedveld, naar een benadering waarbij een ganse waaier aan werkvormen voor waarden in de toolbox omarmd worden, zodat elke collectie en/of erfgoedgemeenschap kan uitkijken naar de meest geschikte formule op maat. Deze bijdrage vanuit & voor het waarden van immaterieel erfgoed schrijft zich daarbij in.

Een pril baken is verzet binnen een internationaal landschap van waarderingsmethodes in het licht van (het borgen van) immaterieel cultureel erfgoed. Het kan een nieuwe bijdrage bieden vanuit Vlaanderen in het pionieren en ontwikkelen van het wereldwijde immaterieel-erfgoedwerk.

Jorijn Neyrinck

voor *Werkplaats immaterieel erfgoed*

en het partnernetwerk met CAG, ETWIE, CEMPER, Histories, PARCUM, Sportimonium, Bokrijk | Vakmanschap & Erfgoed

Een bijzonder woord van dank gaat uit naar Clara Vankerschaver voor de realisatie van deze publicatie van Werkplaats immaterieel erfgoed, en Rob Herreman voor de eerder uitgewerkte basishouding. Beiden voerden gedreven en scherpzinnig deze exploratie in nauwe samenwerking met het team van Werkplaats immaterieel erfgoed en het partnernetwerk. De samenwerking met de verschillende erfgoedgemeenschappen en betrokkenen bij de verschillende waarderingsprocessen was op vele manieren waardevol. Genegen dank aan iedereen die dit veldwerk mogelijk maakte en kleur gaf.

REFERENTIES / BIBLIOGRAFIE

Herreman, R. (2018). Naar een Methodiek voor Participatief Waarderen van Immaterieel Cultureel Erfgoed. Werkplaats immaterieel erfgoed. Brussel

Council of Europe. (2005). Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society. FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw. (2017). Kwaliteitsvol Waarderingstraject. Basismethoden. Brussel.

FARO, Werkplaats immaterieel erfgoed. (2019). Rollen bij Borgen. (<https://faro.be/kennis/immaterieel-erfgoed-borgen/hoe-kunt-u-immaterieel-erfgoedgemeenschappen-ondersteunen>, laatst geraadpleegd op 10 maart 2021)

Fredheim, L.H., & Khalaf, M. (2016). The Significance of Values. Heritage Value Typologies Re-examined. *International Journal of Heritage Studies*, 22(6), 466—481.

Ingold, T. (2014). That's Enough about Ethnography. *HAU journal of Ethnographic Theory* 4(1): 383—395, p. 387

Jacobs, M. (2018). Never Alone. Communities. “CGIs” and “Heritage Communities” as Antifreeze for UNESCO's 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. *Northwestern Journal of Ethnology*, 97(2), 12—23.

Jokilehto, J. (2006). World Heritage. Defining the Outstanding Universal Value. *City & Time* 2(2), 1—10.

Munjeri, D. (2008). Tangible and Intangible Heritage. From Difference to Convergence. *Museum International*, 56(1—2), 12—20.

Neyrinck, J. (2015). Van Onvoltooid Verleden naar Onvoltooid Toekomstige Tijden. Omgaan met Immaterieel Cultureel Erfgoed en Diversiteit in een Wereld van Verandering. *Volkskunde*, 116(3), 283—310.

Smith, L., & Campbell, G. (2017). The Tautology of “Intangible Values” and the Misrecognition of Intangible Cultural Heritage. *Heritage & Society*, 10(1), 26—44.

UNESCO. (2018). Ethics and Intangible Cultural Heritage. (<https://ich.unesco.org/en/ethics-and-ich-00866>, laatst geraadpleegd op 10 maart 2021).

UNESCO. (2002). Universal Declaration on Cultural Diversity. A Vision. A Conceptual Platform. A Pool of Ideas for Implementation. A New Paradigm. Paris: The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

Van Zanten, W. (2004). Constructing New Terminology for Intangible Cultural Heritage. *Museum International*, 4 (1—2), 36—44.

Vertovec, S. (2007). Super-diversity and its Implications. *Ethnic and Racial Studies*, 30(6), 1024—1054.

Williams, R. (1976). Keywords.

A Vocabulary of Culture and Society. New York: Oxford University Press.

COLOFON

Deze publicatie kwam tot stand binnen het pilootproject

WAARDEREN VAN IMMATERIEEL CULTUREEL ERFGOED

een initiatief van Werkplaats immaterieel erfgoed.

www.immaterieelerfgoed.be

Het project kwam tot stand in samenwerking met
CAG, ETWIE, CEMPER, Histories, PARCUM, Sportimonium,
Bokrijk I Vakmanschap en Erfgoed, en FARO.

Met steun van de Vlaamse overheid.

AUTEURS

Clara Vankerschaver

m.m.v. Jorijn Neyrinck, Sarah Kaerts en Jana Kerremans

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Jorijn Neyrinck

Werkplaats immaterieel erfgoed

Sint-Jakobsstraat 36, 8000 Bruges (BE)

2021

GRAFISCH ONTWERP

karacters.be

